

Forfatteren er redaktør ved Jysk Ordbog

Torben Arboe:

Dialekter og standardsprog

– synspunkter og undersøgelser siden 1960

”Danske dialekter er næsten døde” – ”Danske dialekter har det fint”: så modsatrettede overskrifter har man kunnet se i dagbladene i de seneste år. Det er især den første påstand, eller mere eller mindre håndfaste varianter af den, der har været fremført gennem det seneste par årtier; men der findes stadig fortalere for den anden påstand. Hvordan kan man nå til så forskellige vurderinger? Det vil vi se nærmere på i det følgende – i et tilbageblik dels på den sproglige udvikling (og øvrige samfundsmæssige udvikling) i det seneste halve århundrede, dels på den sprogvidenskabelige udvikling i samme tidsrum, herunder diskussionen om begreber som dialekt, regionalsprog og standardsprog (rigsdansk). Der er klart et definitionsspørgsmål involveret i modstillingen ovenfor: ordet ”dialekt” kan ikke være brugt med samme betydning i de to udsagn.

1. Traditionel dialekt

Gennem det sidste par århundreder er der sket en generel ændring fra omfattende brug af dialekter til langt større brug af standardsprog (rigsdansk), en udvikling, der især er gået stærkt siden 2. verdenskrig, så der nu ikke er megen ”klassisk dialekt” tilbage, men snarere egenspåvirkede varianter af et ”moderne rigsdansk”. Talesproget uden for (stor)byerne tilbage i 1800-tallet og tidligere har man inden for dialektforskningen ofte betegnet som *klassisk* eller *ægte* eller *genuin* dialekt – for dermed at adskille det fra det mere rigsmålspåvirkede sprog i byerne, der i slutningen af 1800-tallet fulgte med den

begyndende industrialisering, det forøgede handelssamkvem mv. Men da disse dialektbetegnelser dels kan føles værdiladede, dels har været defineret forskelligt i tidens løb, anvender man efterhånden helst betegnelsen *traditional dialect* om dialekterne i ældre tid, ofte frem til 1920-40'erne.

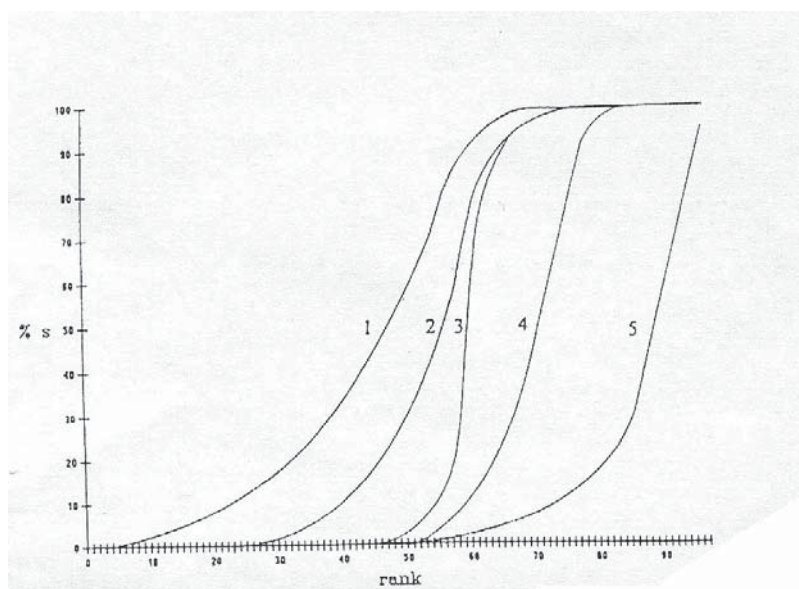
Dialektforskningen har, især tidligere, set det som sin opgave at redde, hvad reddes kunne af de traditionelle dialekter, og beskrive dette materiale via udarbejdelse af kort over dialektords og dialektale lydudviklingers udbredelse, desuden ved udarbejdelse af dialektordbøger af varierende omfang (Arboe 2009:354ff.). Den ideelle meddeler var efter forskernes opfattelse den ældst mulige på stedet, oftest en mand, der havde boet der hele livet og talte det mest genuine lokale sprog. Denne type personer er blevet opsøgt fra begyndelsen af de systematiske dialektoptegnelser i anden halvdel af 1800-tallet og 100 år frem; de er blevet kaldt NORMs = *Nonmobile, Old, Rural Males* (dvs. fastboende, gamle mænd på landet; Chambers and Trudgill 1980:33f.). Metoden kan betegnes som *one foot in the grave dialectology* (dvs. dialektforskning på gravens rand): man risikerede altid, at den mest ideelle meddeler netop var død, så man måtte nøjes med den næstbedste, der dog naturligvis også kunne være ganske udmærket. Man søgte at få det ældst mulige sprog- og kulturtrin repræsenteret, og man anså den gamle kultur for mest ægte gemt hos almuen – en tankegang, der har rødder tilbage i romantikken i 1800-tallets begyndelse. Landbrugets modernisering med mejerier, slagterier etc., den begyndende industrialisering og den efterhånden forbedrede infrastruktur (jernbaner mv.) gav hen mod år 1900 baggrund for vækst i mange byer og desuden anlæg af nye stationsbyer. Dette sammen med den politiske demokratisering, fx oprettelse af sogneråd, og den voksende kommunikation via dagblade medførte et mere rigsmålspåvirket sprog. Den stadig forbedrede skoleundervisning op gennem 1900-tallet virkede i samme retning, og da en ny industrialiseringsbølge satte ind i 1960'erne med stor tilflytning fra land til by, blev dialekterne yderligere udtyndet og opblandet med rigsdansk. En sådan bevægelse i retning af rigsmålet, ”standardsproget”, kaldes nu til dags ofte ”standardisering”; men undervejs hertil har andre begreber været i spil.

2. Regionalsprog og dialekt

I 1960'erne blev betegnelsen *regionalsprog* lanceret – som et nyt begreb dækkende rigsmålspåvirket dialekt og (vice versa) dialektpåvirket rigsmål. Betegnelsen blev i sidstnævnte betydning introduceret af Ejlskjær (1964), inspireret af fransk dialektologi. Generelt er det rigsdansk uden for København, der her kaldes *regionaldansk* (s. 7); mere specielt refererer betegnelsen til *lokalt vestjysk regionaldansk* (med eksemplifikationer fra stationsbyen Vinderup mellem Holstebro og Skive, s. 41ff.). Dette regionaldansk var ”det sprog, som vi, der talte det, følte som rigsdansk”, men som i mange henseender fulgte en *vestjysk norm*. Der nævnes adskillige mere eller mindre dialektale afvigelser fra rigsdansk, fx udtalen af spirantisk *g* (”blødt *g*”) i former som *læ·gen*, hvor københavnsk rigsmål havde udtale uden *g* eller med *j* (*læ·en*, *læ·jen*); desuden fx anderledes stødplacering i ord som *liv*, der udtaltes *liw'* (med stød på konsonant) modsat københavnsk rigsmål *li'w* (med stød på vokalen). Dette regionalsprog afveg fra egnens dialekt, hvor man formentlig brugte ordet *doktor* i stedet for *læge* og udtalte *liv* med *y*-vokal, *lyw'*. Men der fandtes også blandformer af dialekt og regionalsprog.

Da sociolingvistikken, også kaldet variationslingvistikken, omkring 1970 kom til Danmark (Arboe 2009:362), gav den stødet til at undersøge sproglige mellemformer, der ikke var traditionel dialekt og heller ikke ”standardsprog”, rigsdansk. Hermed gik man altså den modsatte vej af Ejlskjær ovenfor: med den kvantitative sociolingvistik kunne man via en *trækanalyse* undersøge, hvilke lydlige træk (udtaleformer) der i en given egn var bibeholdt fra den traditionelle dialekt, og hvilke der var blevet erstattet af rigsdansk eller var på vej til det (fx diftongen *yw* ovenfor). Dermed kunne man beskrive, hvor resistente henholdsvis påvirkelige karakteristiske udtaletræk var, dvs. give et billede af *dialektudtyndingen* på stedet. Første større undersøgelse af denne art var Kristensen (1977) og gjaldt igen byen Vinderup. Kristensen har via båndoptagelser undersøgt brugen af 14 dialektale udtaleformer mv., herunder de fem træk, der er indtegnet i skemaet nedenfor; han optog bånd hos 98 personer, både ældre og yngre, mænd og kvinder, og med alle (fem) socialgrupper repræsenteret (s. 65f.). For hvert træk indtegnede man

derpå procentandelen af dialektformer henholdsvis rigsmålsformer i et koordinatsystem, ordnet efter stigende brug af rigsmålsformer hos de 98 deltagende, eller anderledes udtrykt: aftagende brug af dialektformer. Den resulterende graf blev for flere træks vedkommende en tilnærmet S-kurve; på figur 1 vises kurver for fem af trækkene.



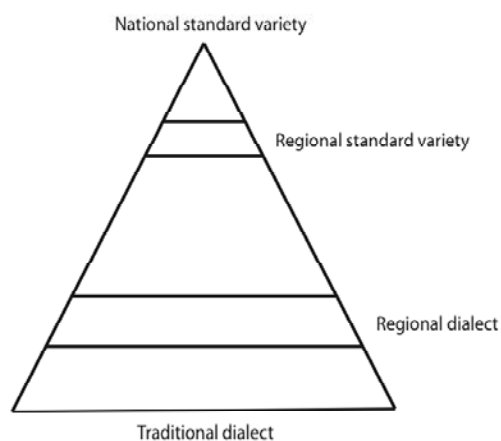
Figur 1. Variationsprofiler for 5 sproglige variable i Vinderup (Kristensen og Jørgensen 1996:115, ud fra Kristensen 1977:72ff.). På den vandrette akse betyder *rank* rangorden, på den lodrette akse betyder *S* standardsprog, dvs. rigsdansk. De optagelser, der havde bevaret flest dialektformer, er altså placeret længst til venstre (nul eller få procent rigsdanske former), optagelserne med færre eller ingen dialektformer (op til 100% rigsdanske former) længere til højre i skemaet.

Kurve 1 viser (jf. Kristensen 1977:51f.) hyppigheden af dialektudtalen *ie* eller *jæ* over for rigsmålsudtalen *e* af vokalen i ord som *ben*, *en* (der begge i gammeldansk havde langt *e*): de første ca. 20 optagelser har næsten kun den dialektale udtale *bien* hhv. *jæn* (idet

under 10% af udtaleformerne er rigsmål i den enkelte optagelse); de sidste ca. 40 optagelser derimod kun rigsmålets udtale; endelig viser de midterste 30-40 optagelser stigende brug af rigsmålsudtale og altså aftagende brug af de dialektale *ie/jæ*-udtaleformer. Kurve 2 vedrører et prosodisk fænomen: forekomst af vestjysk stød i ord som *hoppe*, *kirke*, udtalt *ho"p*, *kjer"k* i vestjysk, over for *ho(·)p*, *kjer(·)k* i jysk i øvrigt. Kurve 3 viser brugen af *a* over for *jeg* som personligt pronomen; kurvens meget stejle forløb kan måske skyldes, at skiftet fra *a* til *jeg* kræver et mere bevidst valg: skifter man over her, gør man det mere konsekvent, end når det gælder et udtaletræk. Kurve 4 gælder udtalen af ordet *ikke*, der i dialekten har vestjysk stød: *e"t* eller enkliseformer som *do"t* (= du ikke); der er for så vidt tale om et specialtilfælde af udtalevariansen belyst ved kurve 2. Endelig illustrerer kurve 5 brugen af konsonanten *ð* (blødt d) over for *r*, *j* i ord som *mad*, *sted*, der i dialekten udtales *mar*, *stæj*.

Som helhed viser figuren, at nogle dialektale træk er bedre bevaret end andre, eller anderledes udtrykt: de er mere *resistente* over for rigsmålsformerne. Det mindst resistente af de udvalgte 5 træk var udtalen *ie/jæ* over for rigsmålets *e*, kurve 1; det mest resistente træk var udtalerne *r*, *j* m.fl. over for rigsmålets *ð*, kurve 5. Endvidere ses (som antydnet i figurteksten), at der kan udskilles en gruppe informanter, der har dialektnært talesprog (til venstre i figuren), og en, som har standardnært talesprog (til højre), foruden en spredt mellemgruppe, der siden inddeles videre i 3 typer blandingssprog (s. 86ff.).

Der blev i de følgende år udført adskillige lignende analyser til klarlægning af, hvilke dialektale træk der hurtigst forsvandt hhv. var mest resistente over for påvirkningen fra rigsmål (standardsprog). Ofte anvender man en firdeling af et samfunds sproglige lag, fx fra *traditionel dialekt* over *udjævnet dialekt* til *regionalt rigsmål* og videre til *neutralt rigsmål* (Svahn 2003:504). En lignende opdeling ses i den såkaldte "sprogpyramide", der er opstillet ud fra forholdene i større europæiske sprog.



Figur 2. "Sprogpyramide": en model af et "arketypisk sprogsamfund" (Auer & Hinskens 1996:7), her efter den let modificerede udgave hos Monka (2007:260).

Også her regnes med en opdeling i fire sproglige niveauer, fra *traditionel dialekt* over *regional dialekt* (svarende til *udjævnet dialekt* hos Svahn), videre til *regionalt standardsprog* og *nationalt standardsprog* (svarende til *regionalt rigsmål* og *neutralt rigsmål* hos Svahn); de to sidste vil for dansk sprogs vedkommende svare til *regionalsprog* hhv. *rigsdansk*. Mellem disse niveauer findes blandingsformer, der kan karakteriseres som "mere regional dialekt end traditionel dialekt" etc. Ud fra sprogpyramiden taler man om *vertikal konvergens*: bevægelse fra dialekt "op" mod rigsmål, hvilket også kaldes *standardisering* (jf. slutningen af afsnit 1). Tilsvarende betegner *horisontal konvergens* en tilnærming mellem sprogtyper inden for samme niveau i sprogpyramiden, fx mellem regionale dialekter.

3. Københavnsk og rigsdansk: Standardsprog, standardiserings- og destandardiserings-diskussion

Sociolingvistikken har sin oprindelse i undersøgelser af storbyers sprogvarieteter relateret til socialklasser, de såkaldte *sociolekter*. Den første fandt sted i New York (Labov 1966). I Danmark blev et

nærmere studium af storbyens sprog, altså københavnsk, påbegyndt sidst i 1960'erne, jf. Brink og Lund (1975). Her anvendes betegnelsen sociolekter om høj- hhv. lavkøbenhavnsk; der menes ikke at være nogen neutral gruppe eller middelgruppe mellem de to sociolekter, idet udgangspunktet er, at man taler højkøbenhavnsk med "diverse grader af lavkøbenhavnsk præg" (s. 24ff.). Historisk set er rigsdansk københavnsk, og i undersøgelsens periode (fra 1840) er *københavnsk dialekt blevet udbredt til hele landet*; "højsproget" i købstæderne nærmer sig mest "det rene rigsmål (dvs. højkøbenhavnsk)" (s. 764ff.). Det understreges, at der historisk og dialektologisk kun er små forskelle på høj- og lavkøbenhavnsk, og at lavkøbenhavnsk som sociolekt er relativt sent udspaltet fra højkøbenhavnsk: tidligst i 1700-tallet, de fleste træk formentlig først i 1800-tallet (s. 743ff.). Inden for sprogforskningen har man for længst forladt begreberne høj- og lavkøbenhavnsk som utidssvarende; i stedet talte man først om konservativt over for moderne københavnsk, men er nu gået over til betegnelsen *københavnbaseret standardsprog* for sidstnævnte.

Begrebet "standardsprog" har været (og bliver fortsat) brugt som en tilsigtet neutral term i sociolingvistikken, og som nævnt ovenfor betegner man ofte bevægelsen bort fra dialekterne i retning mod et standardsprog som "standardisering".

Men begrebet bør efter flere forskeres mening modificeres eller nyformuleres i lyset af de seneste årtiers samfundsmæssige og sproglige ændringer. Fx er der ikke længere en så fast norm for, hvad der er acceptabelt rigsdansk talesprog i Danmarks Radio, som tilfældet var i 1950-60'erne (jf. radio- og TV-udsendelser, film mv. fra dengang), og der høres i det hele taget mange flere forskellige varianter af rigsdansk i medierne nu om dage. Coupland (2009:30) forklarer den parallelle udvikling i England med manglende respekt for autoriteter: den korrekte udtale i BBC-udsendelser (såkaldt "received pronunciation") har ikke den status, den tidligere har haft, og brug af den bliver ofte betegnet "talking posh" (dvs. at tale fornemt, "fisefornemt", s. 36). Begreberne "standard(sprog)" og "non-standard(sprog)" er ifølge bl.a. Coupland (2007) netop ikke neutrale: i "standard" ligger underforstået, at det er det sprog, de uddannede taler, hvilket giver ordet et anstrøg af "(social) elite",

mens ”non-standard” tilsvarende kan være socialt stigmatiserende (s. 42ff.). Også betegnelserne rigsdansk og højkøbenhavnsk / konservativt københavnsk er i sociolingvistiske undersøgelser blevet associeret med ”elite”; men nu om dage kan ikke alle, der ud fra deres job tilhører en økonomisk eller kulturel elite, siges at ”tale fornemt” (Svenstrup and Thøgersen 2009:188).

Man kan sammenfatte sådanne afvigelser fra det tidligere standardsprog under betegnelsen ”destandardisering” (Mattheier 1997:7); der kan så efterhånden dannes et nyt standardsprog ved ”restandardisering” (også kaldt om- eller nystandardisering), eller der kan udvikle sig en flerhed af substandardsprog. Den type københavnsk-baseret standardsprog, der via medier mv. i de seneste årtier er udbredt til hele landet, er et mindre ”overvåget” standardsprog (bl.a. præget af ungdommens sprog) end den type rigsdansk, der tidligere blev spredt via skolen og andre institutioner (Pedersen 2009:59); det kan ses som eksempel på et restandardiseret sprog.

4. Regionalsproglige normcentre – eller rigsdansk/københavnsk over hele landet?

Som nævnt i afsnit 2 omfatter betegnelsen regionalsprog (i Danmark) egentlig både rigsmålspåvirket dialekt og det omvendte: dialektpåvirket rigsmål. Den grundigste analyse af, hvor langt rigsmålspåvirkningen af dialekterne og dermed dialektudtyndingen er fremskredet, er den store sociolingvistiske undersøgelse i Odder kommune, 20 km syd for Århus (Jul Nielsen og Nyberg 1992). Her var der i modsætning til Vinderup kun få, som talte et dialektnært sprog, hvilket bl.a. viste sig ved, at der højst var ca. 40% af informanterne, der havde rigsmålsafvigende udtaleformer ved de testede, karakteristiske enkelttræk (fx udtalen *-et* i ordet *meget*, hvor rigsmål har *-ed* med ”blødt d”). Regionalsprog fandtes kun ved en ”blød” definition af ordet, hvor de regionale træk ikke kræves at optræde ”med 100%’s konsekvens” (s. 178f., 197).

I diskussionen omkring dialektudtynding indgik fra 1980’erne også spørgsmålet om, hvorvidt større byer som Odense, Århus, Aalborg kunne virke som sproglige normcentre, fx ved, at træk fra rigsdansk / københavnsk spredte sig først til sådanne regionale centre,

derpå til områderne omkring dem (efter det såkaldte *city-hopping pattern*, Auer (2005):21). På den anden side kunne der også være tilløb til en mere selvstændig form for regionalisme, i hvert fald kunne det se ud til, at ”de nødvendige samfundsmæssige betingelser for en jysk regionalisme [var] til stede” (Pedersen 1993:267), nemlig med oprettelsen af universitetet og andre læreanstalter samt større museer, Musikhuset mv. i Århus; tilsvarende med uddannelsesinstitutioner mv. i andre jyske byer op gennem 1900-tallet. Men i en opfølgning af Odder-undersøgelsen ovenfor med analyse af Århus-informanternes sprog måtte man konstatere: ”Der er ikke fundet tegn til at Århus skulle være et selvstændigt sprogligt innovationscenter” med virkning på Odder (Jul Nielsen 1998:77). Det tilføjes, at Århus tilsyneladende kun kan siges at være foregangsby i sproglig henseende ved, at man her ”finder et lidt forhøjet tempo ved annekteringen af de udtaler der har deres udspring andetsteds (lige ud sagt: København)”, altså at man i århusiansk hurtigere end i andre større byer optager københavnske udtaletræk.

5. Sprogholdningsundersøgelser

Fra 1980'erne har man interesseret sig meget for drivkræfterne bag sprogforandring og dialektudtynding, så vel de indre, socialpsykologiske årsager som de ydre, samfundsmæssige ændringer. Direkte adspurgt svarer mange personer, at dialekterne bør bevares; men hvorfor er der så ikke flere (mere eller mindre) dialekttalende, der holder fast i dialekten? Man har forsøgt at undersøge de ubevidste eller underbevidste holdninger til dialekter ved, med den såkaldte *matched guise*-teknik, at lade forsøgspersoner (især unge) lytte til klip fra båndoptagelser med forskellig grad af dialekt / regionalsprog / rigsdansk, hvorefter de blev bedt om at give en vurdering af de personer, der havde indtalt de pågældende sekvenser, på skalaer som *gammel – ung*, *landlig – byagtig*, *moderne – gammeldags*. Forsøgene blev udført uden at oplyse forsøgspersonerne om, at nogle af lydklippene kunne være indtalt af samme informant, og at det underliggende formål var at få bedømt informanternes sprog (Pedersen 1986:12ff.). Det viste sig, at de unge regnede en dialekttalende for ældre, mere gammeldags og landlig end en person,

der havde mindre grad af dialekt; en regionalsprogtalende blev set som mere moderne, byagtig og velbegavet end en dialekttalende, og en rigsmålstalende blev set som mere selvsikker og fin på den end de øvrige, men ikke så flink og hjælpsom, måske snarere storsnudet. Rigsdansktalende blev dermed vurderet som bedre end regionalsprogs- og dialekttalende mht. de såkaldte kompetence- og urbanitetsniveauer, tilsammen kaldt *status*-dimensionen. Rækkefølgen blev den modsatte ved niveauerne benævnt ”social attraktivitet” og ”personlig integritet”, også kaldt *solidaritets*-dimensionen: her scorede dialekt- og regionalsprogtalende højere end rigsdansktalende (s. 29ff.). Hvis de unge forsøgspersoner stræber efter at tale som de personer, de ubevidst vurderer højest, vil dialekterne helt klart tabe til regionalsproget og rigsmålet.

Denne type holdningsundersøgelser blev i forskellige udformninger fortsat op gennem 1990’erne, især med unge informanter. Første større undersøgelse er Kristiansen (1992), især vedrørende sproget i Næstved; derudfra diskuteres spørgsmålet om et sjællandsk regionalsprog og om regionalsprog generelt. Det er ifølge Kristiansen (s. 215) ikke nok som Brink og Lund (1975) og andre senere at konstatere som noget næsten naturligt og uproblematisk, at dialekterne udtyndes og sproget generelt nærmer sig rigsmålet: sådan behøver det ikke at være, i fx Norge er det ikke sådan. Afviklingsmønstre for dialektale træk som i fig. 1 ”formelig råber på socialpsykologiske forklaringer”; andetsteds påpeges et ideologisk aspekt i den offentlige (herunder skolens) prioritering af rigsmål frem for dialekter.

Resultaterne af de følgende års undersøgelser med matched guise-teknikken, også kaldt *masketest*-metoden, er sammenfattet i Kristiansen (2003), der grundlæggende skelner mellem to beskrivelsesniveauer: *sprogbrugs*- hhv. *normidealniveauet* (s. 115). På *sprogbrugsniveauet* kan man nok tale om, at der tales regionalsprog i Danmark – i og med, at de mest dialektnære udtaletræk efterhånden er bortfaldet (nederste del af S-kurverne i fig. 1), så der næsten udelukkende tales standardnært, dvs. næsten rigsdansk. Til det *københavnbaserede standardsprog* (jf. afsnit 3) kan måske en *vestdansk modnorm* gøre sig gældende (s. 130ff.), en især *jysk norm*

(jf. omtalen af en evt. jysk regionalisme i afsnit 4). Men kan man hævde noget tilsvarende på *normidealniveauet*: er regionalsprog en ideal norm, som man – og da især de unge, der kommer til at forme fremtidens sprogbrug – identificerer sig med eller stræber efter at nå? Nej, det tyder de efterhånden mange undersøgelser af sprogbrugeres underbevidste holdninger ikke meget på: det københavnbaserede standardsprog vurderes altid højest (Kristiansen 2003:136ff.), ikke blot i den ovenfor nævnte *status*-dimension, men nu også i *solidaritets*-dimensionen, hvor dialekt og regionalsprog som nævnt scorede højest tidligere. Der er ganske vist enkelte vstdanske regionale træk, som står nogenlunde stærkt, så som udtalen *-et* af datidsendelsen *-ede* (fx *hoppet* = hoppede); men der synes ikke at være noget klart udbredelsescentrum herfor, fx ikke Århus (s. 140f.).

6. Dialekter og talesprog i 2000-årene

Også efter år 2000 er undersøgelser af denne art fortsat, fra 2005 institutionaliseret under *Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier* på Københavns Universitet, oftest omtalt blot som *Sprogforandringscentret*. Man foretager nye undersøgelser på steder, hvor der tidligere er udført sociolingvistiske undersøgelser: dels af sproget nu hos de daværende informanter, dels af bevidste og underbevidste sprogholdninger hos nutidens unge (Kristiansen og Monka 2007). De underbevidste sprogholdninger undersøges ved hjælp af masketestmetoden, dog med lidt ændrede dimensioner. "Status" kaldes nu *superioritet* (jf. engelsk *superior* = bedst til noget) og omfatter vurderinger på 4 skalaer af informanterne i lydprøverne: klog – dum, seriøs – ligeglad, målrettet – sløv, pålidelig – upålidelig. "Solidaritet" er ændret til *dynamik* og omfatter de 4 skalaer: selvsikker – usikker, spændende – kedelig, tjekket – utjekket, flink – usympatisk (s. 233ff.).

Et resultat af undersøgelsen er fx, at de unge i Odder i testens underbevidste holdningstilkendegivelser vurderer selv ganske let lokalfarvet sprog (århusiansk) markant lavere end både konservativt og moderne københavnsk (københavnbaseret standardsprog) mht. så vel superioritet som dynamik. De unges bevidste sprogholdninger

er helt modsatte: direkte adspurgt vurderer de østjysk og århusiansk højere end rigsdansk og københavnsk (s. 237).

Tilsvarende undersøgelser i Vestjylland (Vinderup), på Fyn (Vissenbjerg) og Sjælland (Næstved) samt i København giver meget lignende resultater (Kristiansen 2010 s. 21f.). At unge på 15-16 år på tværs af landet underbevidst placerer ”deres” egne dialekt lavere end københavnsk, kan antagelig kun skyldes en form for fælles erfaringer, og her er *medierne* det mest oplagte bud (jf. afsnit 3); fx kan ”hurtigtsnakkende københavnsprægede studieværter” være et sprogligt normideal for mange unge. Ud fra undersøgelserne konkluderes, at ”fremtiden ser sort ud for selv den svageste form for lokalpræg”: i fremtiden vil der stort set kun findes københavnbaseret standardsprog over hele landet, stedvis med mindre afvigende, dialektale udtaleformer. Det gælder i hvert fald på normidealniveauet på langt sigt. Men i praktisk sprogbrug findes der endnu adskillige dialektformer, som vi nu skal se eksempler på.

7. Nyere dialektdokumentation

Indtil nu har jeg især behandlet den udførlige argumentation for den første påstand i artiklens indledning: ”Dialekterne er næsten døde” (eller i hvert fald døende, ”moribunde”, som det kaldes i den faglige terminologi). Vi skal nu se nærmere på baggrunden for den modsatte påstand i indledningen: ”Danske dialekter har det fint”. Dette er mest energisk blevet hævdet af Michael Ejstrup, der var i pressen flere gange med det synspunkt tilbage i 2007, da han skrev ph.d.-afhandling ud fra mange instrumentalfonetiske undersøgelser af nutidigt talesprog (Ejstrup 2009). I fokus er her at ”beskrive *moderne regionale talesprog* anno 2007”, ikke ”dialektale træk ved sproget, som hører fortiden til” (s. 33, min udhævnings). Dvs. emnet er regionalsprog, der altså betragtes som moderne dialekter. Udgangspunktet blev taget på Østerbro i København, derpå via Næstved, Nyborg og Sønderborg til Skjern i vest med afslutning i Rønne længst mod øst.

Informanterne var i aldersgruppen 20-45 år, født og opvokset i de pågældende byer, 6-8 pr. lokalitet. Lydoptagelserne sigtede mod fonetiske undersøgelser af især vokaler i bestemte lydlige omgivelser, så det var tilstræbt, at forsøgspersonerne skulle benytte omtrent

samme ordforråd. Det blev opnået ved brug af tegninger af 7 scenarier (fx en by med torv, borg og forretninger og mennesker i aktivitet; et køkken med alt tilhørende, s. 27f.); hver af disse scenarier skulle informanterne parvis samtale om i ca. 10 minutter, hver informant ud fra sin tegning, der imidlertid ikke var helt identisk med modpartens. Dermed var diskussion om detaljer næsten uundgåelig, hvilket sikrede spontan samtale med udtale af samme ord flere gange, herunder mange dialektale udtaleformer.

I Skjern, der ligesom Vinderup (afsnit 2) ligger i Midtvestjylland, ses således eksempler på nogle af trækkene på figur 1 ovenfor: træk 1 (difftong *ie* for gammeldansk *e* i udtalen *stien* af ”sten”), træk 3 (brug af *a* i stedet for *jeg*) (s. 240f.). Disse træk, der er karakteristiske for den traditionelle dialekt, høres altså stadig i regionalsproget – her mere end 30 år efter Vinderup-optagelserne, ligesom der stadig bruges foransat artikel, fx *æ ly's* = lyset (s. 276). På den anden side har adskillige ord rigsdansk-påvirket udtale (s. 246f.), dvs. der foreligger alt i alt en udtyndet dialekt eller et regionalsprog.

For Sønderborg-optagelsen kan kort nævnes, at der fortsat findes mange udtaleformer med såkaldt tonal accent 2. Lignende forhold i de øvrige fire undersøgte lokale eller regionale varianter af nutidigt talesprog fører til den konklusion, at dialekterne i 2009 ”i vid udstrækning ... trives og ændres, hver på sin egen og unikke måde, (de) ... udvikler sig inden for de rammer, som de referencedannende beskrivelser opstiller” (s. 410). De danske talesprog synes dermed at ”opføre sig, som de altid har gjort og ikke meget forskelligt fra, hvad tilfældet i øvrigt er for verdens sprog” (smst.); her tænkes formentlig især på standardsprogets indvirkninger på udtale, ordforråd mv. i talesprogene.

Ejstrup har forsøgt at sikre, at han undersøgte dialekter med fremtiden for sig: som informanter var udvalgt generationen af 20-45 årige, der ”nu selv i vidt omfang har børn ... og [er] dybt involveret i næste generations sprogtilegnelse og *overdragelsen af egne sproglige elementer til fremtidens brugere*” (s. 32, min udhævnning). Det springende punkt er naturligvis, i hvilket omfang det så lykkes at overføre ”egne sproglige elementer” til næste generation – i konkurrence med fx medierne.

Senere har Ejstrup foretaget en omfattende undersøgelse af, i hvor høj grad forskellige egne ”moderne danske dialekter” forstås af informanter fra andre egne i landet (Ejstrup 2011).

8. Fremtiden

Ejstrups beskrivelser ovenfor af forholdene på sprogbrugsniveau vil sociolingvistisk orienterede dialektologer som Kristiansen (2010 og tidligere) formentlig ikke være uenige i: der findes stadig mange mere eller mindre udprægede dialektale former tilbage i talesprogene rundt om i landet. Men mod den optimistiske tolkning, at danske dialekter / talesprog trives og udvikler sig næsten som andre af verdens sprog, vil de uden tvivl replicere, at sprogholdningsundersøgelser som de ovenfor nævnte ikke levner megen plads for optimisme, jf. det bevidst provokerende udsagn: ”Lad os ikke forplumre, lad os sige det som det er: De danske dialekter er døde” (Kristiansen 2009:157).

Denne og lignende tidligere fremsatte påstande har egentlig ikke haft til hensigt blot at diskutere baggrunden for, at dialekterne forsvinder, men også at bevirke en diskussion om, hvorvidt man måske via medier som DR kan gøre noget for at forhindre fortsat tilbagegang for dialektal sprogbrug (s. 158f.). Dette er dog sjældent blevet taget op af de samme medier; man er formentlig bange for dårlige seer- og lyttartal, hvis man begynder at sende mere dialektalt stof; slaget for dette er formentlig også tabt på forhånd, så vidt den sproglige standardisering er fremskredet nu.

Der vil sandsynligvis fortsat kunne høres egnsbestemte accenter i brugen af standardsproget, hvilket mange formentlig vil føle tilstrækkeligt til at kunne betegne sprogbrugen som ”jysk”, ”fynsk” mv.; man vil næppe gå så højt op i, om ordene længere har deres gamle betydning, om det nu er ”traditionel dialekt” (måske endog ”klassisk dialekt”) – eller blot bruges om en let dialektal accent.

De gamle dialektord bliver der efterhånden sjældnere brug for, skønt nogle, især ældre, fortsat vil anvende adskillige af dem. Den hurtigt eskalerende kommunikationsteknologi vil formentlig forstærke denne udvikling: man får behov for at kommunikere i endnu bredere sammenhænge end nu; man bruger i stigende grad sms-sprog el. andre (engelskprægede) kodesprog, helt uden for dialektal rækkevidde.

Litteratur

- Arboe, Torben (2009): Udforskningen af det danske sprog fra 1800 – med særligt henblik på dialektforskningen. i: Ole Høiris og Thomas Ledet (red.): *Modernitetens Verden*. Århus: Aarhus Universitetsforlag. 349-366.
- Auer, Peter (2005): Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. i: Nicole Delbecque (e.a.) (eds.), *Perspectives on Variation*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 7-42.
- Auer, Peter and Frans Hinsken (1996): The convergence and divergence of dialects in Europe. i: *Sociolinguistica*. 10. Tübingen: Max Niemeyer. 1-30.
- Brink, Lars og Jørn Lund (1975): *Dansk Rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. 1-2. København: Gyldendal.
- Chambers, J.K. and Peter Trudgill (1980): *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas (2007): *Style – Language Variation and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas (2009): Dialects, standards and social change. i: Marie Maegaard (e.a.) (eds.), *Language attitudes, standardization and language change*. Oslo: Novus. 27-49.
- Ejlskjær, Inger (1964): Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. i: *Dialektstudier*. (1.) København: Institut for Dansk Dialektforskning / J.H.Schultz. 7-58.
- Ejstrup, Michael (2009): *Danske Talesprog i Begyndelsen af det Tredje Årtusinde*. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet. (Ph.d.-afhandling, upubl.).
- Ejstrup, Michael (2011): Perceptionsundersøgelse af moderne danske dialekter. i: *Ord & Sag*. 31. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet. 30-41.
- Jul Nielsen, Bent (1998): Talesprogsvariationen i Århus – en sociolingvistisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder. i: *danske folkemål*. 40. København: Institut for Dansk Dialektforskning / C.A. Reitzel. 51-78.
- Jul Nielsen, Bent og Magda Nyberg (1992): Talesprogsvariationen i Odder kommune – I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning. i: *danske folkemål*. 34. København: Institut for Dansk Dialektforskning / C.A. Reitzel. 45-201.

- Kristensen, Kjeld (1977): Variationen i vestjysk stationsbymål. i: *Dialektstudier*. 4. København: Institut for Dansk Dialektforskning / Akademisk Forlag. 29-109.
- Kristensen, Kjeld og J. Norman Jørgensen (1996): Variationen i moderne sjællandsk – dialekt, regionalsprog eller rigsmål? i: *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning*. 1994-1995. København. 113-127.
- Kristiansen, Tore (1992): Har regionalsprog en fremtid i Danmark? i: *danske folkemål*. 34. København: Institut for Dansk Dialektforskning / C.A. Reitzel. 203-247.
- Kristiansen, Tore (2003): Sproglig regionalisering i Danmark? i: Gunnstein Akselberg (m.fl.) (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. 115-149.
- Kristiansen, Tore (2009): Mig og de danske dialekter. En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. i: Asgerd Gudiksen (m.fl.) (red.): *Dialektforskning i 100 år*. København: Afdeling for Dialektforskning. 149-169.
- Kristiansen, Tore (2010): Sociolingvistikken og (sprog)politikken. Moralske tanker om det danske sprogsamfund. i: *danske talesprog*. 10. København: Afdeling for Dialektforskning / Museum Tusculanums Forlag. 1-33.
- Kristiansen, Tore og Malene Monka (2007): Sprogholdninger blandt unge i Odder. i: Torben Arboe (red.): *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. 227-237.
- Labov, William (1966): *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Mattheier, Klaus J. (1997): Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen europäischen Standardsprachen. i: Klaus J. Mattheier, Edgar Radtke (Hrsg.): *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*. Frankfurt am Main: 1-9.
- Monka, Malene (2007): Hvornår og hvorfor skifter man mellem rigsdansk og sønderjysk? i: Torben Arboe (red.): *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning. 259-269.
- Pedersen, Inge Lise (1986): Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn. i: *danske folkemål*. 28. København: C.A. Reitzel. 11-39.
- Pedersen, Inge Lise (1993): Regionalisme og identitet. Om jysk og dansk i tusind år. i: Karen Margrethe Pedersen og Inge Lise Pedersen (red.): *Jyske Studier*. København: Institut for Dansk Dialektforskning / C.A. Reitzel. 249-269.

- Pedersen, Inge Lise (2009): The social embedding of standard ideology through four hundred years of standardisation. i: Marie Maegaard (e.a.) (eds.): *Language attitudes, standardization and language change*. Oslo: Novus. 51-68.
- Svahn, Margareta (2003): Dialektbegreppet – ett diskussionsinlägg. i: Gunnstein Akselberg (m.fl.) (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. 503-513.
- Svenstrup, Christoph Hare & Jacob Thøgersen (2009): On the discursive construction of "rigsdansk", "jysk", "københavnsk" and other varieties among adolescents in Western Jutland. i: Marie Maegaard (e.a.) (red.): *Language attitudes, standardization and language change*. Oslo: Novus. 181-210.